

Monika Stawiarska-Lietzau

Instytut Filozofii, Socjologii i Psychologii, AJD w Częstochowie

Płeć, temperament a skłonność do ryzyka

Wprowadzenie

Choć szacowanie i podejmowanie ryzyka jest częścią codziennego, powszechnego zachowania wszystkich ludzi, potoczne doświadczenia i doniesienia z badań wskazują na istnienie znaczących różnic indywidualnych w zakresie skłonności jednostek do angażowania się w zachowania ryzykowne. Wśród czynników podmiotowych, odpowiadających za te różnice, za jeden ze szczególnie istotnych uznawana jest płeć. Z większości analiz porównawczych wynika, iż mężczyźni częściej, w porównaniu z kobietami, angażują się w podejmowanie ryzyka w różnych dziedzinach życia oraz podejmują większe ryzyko niż kobiety (por. Byrnes i in, 1999, Daly, Wilson, 1999, 2001, Studenski, 1994, 1998, Thom, 2003).

Różnice płciowe w podejmowaniu zachowań ryzykownych obserwowane są już od wczesnego dzieciństwa. Chłopcy są bardziej pobudliwi, aktywniejsi, bardziej odważni w eksplorowaniu nieznanego im otoczenia oraz bardziej skłonni do angażowania się w ryzykowne zabawy w porównaniu z dziewczynkami (Rosen, Peterson, 1990). Wyraźny wzrost skłonności do ryzyka i nasilenie zachowań ryzykownych obserwuje się u młodzieży w okresie dojrzewania i wczesnej dorosłości. W tym okresie różnice płciowe w podejmowaniu ryzyka wyraźnie się nasilają (Lightfoot, 1997, Walesa, 1988).

Jak się wydaje, różnice między kobietami i mężczyznami w skłonności do angażowania się w ryzykowne zachowania są szczególnie widoczne w zakresie ryzyka fizycznego, czego pośrednim dowodem mogą być wskaźniki wypadkowości i śmiertelności mężczyzn i kobiet (por. Daly, Wilson, 1999, Studenski, 1998, Thom, 2003). Mężczyźni znacznie częściej niż kobiety ulegają wypadkom, także śmiertelnym, których przyczyny związane są z ryzykowaniem, a tendencja ta obserwowana jest już w najwcześniejszych okresach rozwojowych.

Mimo bogatego materiału empirycznego, dokumentującego istnienie różnic płciowych w skłonności do ryzyka, przyczyny tych różnic oraz funkcje zachowań ryzykownych wciąż nie są w pełni znane. Wśród powodów odmiennego zachowania kobiet i mężczyzn w obliczu ryzyka znaczna część badaczy wymienia czynniki socjokulturowe (por. Sta-

wiarska-Lietzau, 2003, Studenski, 2000, Thom, 2003). Społeczne i kulturowe koncepcje różnic płciowych w podejmowaniu zachowań ryzykownych wskazują na istotną rolę procesu wychowania i kształtowania tożsamości płciowej, przyswajania określonych ról społecznych związanych z płcią, stereotypów płci czy oczekiwań społecznych, gdzie ryzykowanie tradycyjnie utożsamiane jest z rolą męską.

Istnieje też – zyskujący coraz większą popularność – pogląd, iż skłonność do ryzyka może być elementem ukształtowanym pod wpływem ewolucji biologicznych programów zachowania, związanych z płcią męską, o znaczeniu adaptacyjnym gatunku ludzkiego (por. Buss, 2001, Daly, Wilson, 1999, 2001, Wilson, Daly, 1985). W ujęciu ewolucyjnym skłonność do ryzyka jest dyspozycją pełniącą szczególną funkcję w męskiej strategii doboru płciowego, zwiększającą szanse mężczyzn w rywalizacji o dostęp seksualny do kobiet. Zakończony sukcesem podejmowanie ryzyka daje mężczyznom przewagę nad rywalkami, pozwala na zdobycie niezbędnych do utrzymania się przy życiu i wychowania potomstwa zasobów, a także zwiększa ich atrakcyjność w oczach potencjalnych partnerek. (Buss, 2001, Geary, 1999).

Analiza uwarunkowań skłonności do ryzyka z perspektywy ewolucyjnej jest stosunkowo nowym ujęciem tego problemu, dość rzadko opisywanym w literaturze przedmiotu, zwłaszcza w literaturze polskiej, a biologiczne mechanizmy skłonności do ryzyka są dopiero poznawane. Warto jednak podkreślić, iż przyjęcie perspektywy ewolucyjnej pozwala na szersze spojrzenie na problematykę podejmowania ryzyka, np. kwestię adaptacyjności wielu zachowań ryzykownych, które z punktu widzenia „tu i teraz” mają rzeczywiście znamiona działań o charakterze autodestrukcyjnym oraz kosztów (związanych ze zwiększoną wypadkowością i śmiertelnością) ponoszonych przez mężczyzn w związku z zaangażowaniem się w niebezpieczne, ryzykowne przedsięwzięcia.

Jeżeli skłonność do ryzyka u mężczyzn jest cechą ukształtowaną w toku ewolucji, to można oczekiwać, iż są z nią związane pewne mechanizmy fizjologiczne i psychiczne specyficzne dla płci. Ich potwierdzeniem może być wykazanie związków skłonności do ryzyka z dziedziczonymi cechami psychiki skorelowanymi z płcią, takimi jak cechy temperamentu. Temperament, zgodnie z założeniami Strelaua (2001), postrzegany jest jako wynik ewolucji biologicznej, a cechy temperamentalne mają pochodzenie biologiczne i są uwarunkowane genetycznie, wykazują także zróżnicowanie związane z płcią.

Problem badań, pytania, hipotezy

W omawianych badaniach własnych poddano zatem analizie empirycznej związku skłonności do ryzyka i częstości zaangażowania się w zachowania ryzykowne z płcią biologiczną i temperamentem w ujęciu Regulacyjnej Teorii Temperamentu J. Strelaua (2001). Ich celem było sformułowanie odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Czy między mężczyznami i kobietami istnieje różnica w poziomie skłonności do ryzyka?
2. Czy skłonność do ryzyka pozostaje w związku z cechami temperamentu?
3. Czy istnieją między kobietami i mężczyznami różnice w zakresie cech temperamentu skorelowanych ze skłonnością do ryzyka?

Założono, iż wykazanie związków skłonności do ryzyka z temperamentem może być potwierdzeniem tezy o wrodzonym podłożu uogólnionej podmiotowej tendencji do podej-

mowania ryzyka. Jednocześnie, ze względu na odziedziczony charakter cech temperamentu oraz ich zmienność związaną z płcią biologiczną, uzyskane wyniki mogą być wsparciem dla ogólnej hipotezy o ewolucyjnych korzeniach różnic płciowych w skłonności do ryzyka.

Różnice płciowe w podejmowaniu zachowań ryzykownych, wskazujące, iż mężczyźni są większymi ryzykantami niż kobiety, potwierdzone zostały w wielu badaniach empirycznych. W odpowiedzi na pytanie 1 przyjęto zatem do weryfikacji empirycznej następującą hipotezę 1: *mężczyźni osiągają wyższe wyniki w pomiarach skłonności do ryzyka i częstości zachowań ryzykownych w porównaniu z kobietami.*

Z dotychczasowych badań wynika także, iż pewne aspekty temperamentu, takie jak indywidualne zapotrzebowanie na stymulację czy wrażliwość wykazują związek ze zróżnicowaniem indywidualnym w zakresie tendencji do podejmowania lub unikania ryzyka. Wpływ różnic indywidualnych w reaktywności i aktywności na podejmowanie działań ryzykownych opisywany był m.in. przez Strelaua (1985), Zuckermana (1990 za: Arnett, 1996), Klonowicz (1992). Podstawową funkcją temperamentu jest regulacja stymulacji związanej z pobudzeniem układu nerwowego tak, aby organizm osiągnął optimum aktywacji. Zaobserwowano, że gdy jednostka ma możliwość efektywnej regulacji stymulacji, to selekcjonuje sytuacje i formy działania odpowiednio do temperamentu. Ze względu na wysoce stymulujący charakter działań związanych z podejmowaniem ryzyka, można oczekiwać, iż skłonność do ryzyka będzie pozostawała w zależności z cechami temperamentu, wykazując pozytywne związki z tymi cechami, które wiążą się z dużymi możliwościami przetwarzania stymulacji, oraz negatywne z cechami związanymi z małymi możliwościami przetwarzania stymulacji. W hipotezie 2 założono więc, iż: *pomiary skłonności do ryzyka i częstości podejmowania zachowań ryzykownych skorelowane są z cechami temperamentu, mierzonymi kwestionariuszem FCZ-KT. Oczekuje się pozytywnej korelacji skłonności do ryzyka z wytrzymałością, aktywnością i żwawością oraz negatywnej z reaktywnością emocjonalną, wrażliwością sensoryczną i perseweratywnością.*

Jak już wspomniano powyżej, ze względu na fakt, iż cechy temperamentu wyznaczone są przez mechanizmy fizjologiczne (neurohormonalne), które w dużej mierze uwarunkowane są genetycznie, wykazują zróżnicowanie związane z płcią. Z badań porównawczych nad strukturą temperamentu, przeprowadzonych przez Zawadzkiego i Strelaua (1997) wynika, iż kobiety uzyskują zazwyczaj wyniki niższe w porównaniu z mężczyznami w skalach żwawości, wytrzymałości i aktywności, a wyższe wyniki – w skalach reaktywności emocjonalnej, perseweratywności oraz wrażliwości sensorycznej. Największe różnice płciowe stwierdzono przy tym dla skali reaktywności emocjonalnej – wielkości prawie jednego odchylenia standardowego w całej próbie. Założono zatem, że te ogólne różnice płciowe w zakresie struktury temperamentu mogą znaleźć odbicie w różnej sile związków poszczególnych cech temperamentalnych ze skłonnością do ryzyka u kobiet i mężczyzn. W hipotezie 3 założono, iż: *pomiary skłonności do ryzyka u mężczyzn będą pozostawały w silniejszym związku z aktywnością, wytrzymałością i żwawością niż u kobiet. Pomiary skłonności do ryzyka u kobiet będą pozostawały w silniejszym związku z reaktywnością emocjonalną, wrażliwością sensoryczną i perseweratywnością niż u mężczyzn.*

Metoda badań

Jeżeli chodzi o zmienne zależne, przyjęto w omawianych badaniach dwie zmienne – skłonność do ryzyka oraz częstość podejmowania zachowań ryzykownych. Skłonność do ryzyka ujmowana jest jako uogólniona tendencja motywacyjna do podejmowania lub unikania ryzyka (por. Sitkin, Pablo, 1992). Behawioralnym korelatem skłonności do ryzyka jest podejmowanie zachowań ryzykownych. Dokonane w omawianych badaniach własnych rozróżnienie na dwie zmienne związane ze podejmowaniem ryzyka – skłonność do ryzyka oraz zachowania ryzykowne jest wyrazem przyjętego w niniejszym opracowaniu założenia o przyczynowym wpływie skłonności do ryzyka – ujmowanej jako dyspozycja do względnie konsekwentnego zachowania wobec ryzyka – na podejmowanie zachowań ryzykownych (por. Sitkin, Pablo, 1992). Do pomiaru skłonności do ryzyka wykorzystano *Test Preferencji Decyzyjnych* (TPD) (Studenski, 2001b). TPD mierzy gotowość jednostek do podjęcia ryzyka w hipotetycznych sytuacjach problemowych, w których cel może zostać osiągnięty za pomocą zachowania ryzykownego lub bezpiecznego. Druga ze zmiennych zależnych – częstość podejmowania zachowań ryzykownych zoperacjonalizowana została natomiast z użyciem *Testu Zachowań Ryzykownych* (TZR) (Studenski, 2002), który mierzy zaś deklarowaną przez osoby badane częstość angażowania się w zachowania ryzykowne oraz częstość doznawania satysfakcji, w powiązaniu z zachowaniem ryzykownym lub w następstwie takiego zachowania.

Za zmienne niezależne przyjęto płeć biologiczną oraz temperament, w ujęciu sformułowanej przez Strelaua (2001) Regulacyjnej Teorii Temperamentu. Struktura temperamentu opisywana jest za pomocą następujących cech: żwawość, perseweratywność, wrażliwość sensoryczna, reaktywność emocjonalna, wytrzymałość i aktywność. Do pomiaru cech temperamentu wykorzystano kwestionariusz *Formalna Charakterystyka Zachowania – Kwestionariusz Temperamentu* (FCZ-TK) (Zawadzki i Strelau, 1997).

Osoby badane

W badaniach uczestniczyło 590 osób w wieku 19–25 lat (śr. wieku = 21,4, odch. std. = 1,57), w tym 300 kobiet i 290 mężczyzn. Osobami badanymi byli studenci studiów dziennych i zaocznych studiujących w byłej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Częstochowie (obecnie Akademii im. Jana Długosza) oraz na Politechnice Częstochowskiej. Ze względu na fakt, że, jak wskazują badania empiryczne (por. Byrnes i in, 1999, Walesa, 1988), poziom skłonności do ryzyka wykazuje zmienność wraz z wiekiem jednostek, przybierając największe nasilenie w okresie dorastania i wczesnej dorosłości i obniżając się w późniejszych okresach życia, przyjęto przedział wieku osób badanych w granicach 19–25 lat, aby zminimalizować wpływ tej zmiennej na zróżnicowanie wyników pomiarów skłonności do ryzyka.

Prezentacja wyników badań

Związek płci biologicznej ze skłonnością do ryzyka i częstością zachowań ryzykownych

Otrzymane dane empiryczne (Tab. 1) potwierdziły oczekiwaną zależność wskazującą, iż mężczyźni przejawiają wyższy poziom skłonności do ryzyka oraz deklarują częstsze angażowanie się w zachowania ryzykowne niż kobiety.

W obu testach mężczyźni uzyskali wyniki wyższe w porównaniu z wynikami kobiet. Dla skłonności do ryzyka różnica średnich arytmetycznych wynosiła 2,44 ($t=-7,568$, $p=0,0001$), a dla częstości zachowań ryzykownych 10,33 ($t=-6,814$, $p=0,0001$).

Tabela 1. Zestawienie średnich wyników pomiarów skłonności do ryzyka i częstości zachowań ryzykownych w grupie kobiet i mężczyzn

Grupa	Liczebność N	Średnia M	Odch. std. SD	Różnica średnich D	t	df	p (test dwustronny)
SKŁONNOŚĆ DO RYZYKA (TPD)							
Kobiety	300	11,86	4,01	-2,44	-7,568	586	.0001
Mężczyźni	288	14,30	3,81				
CZĘSTOŚĆ ZACHOWAŃ RYZYKOWNYCH (TZR)							
Kobiety	292	37,84	17,88	-10,33	-6,814	567	.0001
Mężczyźni	277	48,17	18,29				

Związek cech temperamentu ze skłonnością do ryzyka i częstością zachowań ryzykownych

Wyniki pomiarów związków skłonności do ryzyka i częstości zachowań ryzykownych z cechami temperamentu wyrażone w postaci współczynników korelacji r Pearsona, według momentu iloczynowego, przedstawione zostały w tabeli 2.

Uzyskane wartości współczynników korelacji wskazują, iż, zgodnie z założeniami hipotezy H2, pomiary skłonności do ryzyka i jej behawioralnego skutku – zachowań ryzykownych skorelowane są pozytywnie z aktywnością, wytrzymałością oraz żwawością, natomiast negatywnie – z reaktywnością emocjonalną, perseweratywnością i wrażliwością sensoryczną. Przy czym, korelacja z wrażliwością sensoryczną ujawniła się tylko dla częstości zachowań ryzykownych.

Najsilniejsze pozytywne związki pomiędzy skłonnością do ryzyka a temperamentem odnotowano dla aktywności – korelacja ze skłonnością do ryzyka 0,47 ($p<0,0001$) i z częstością zachowań ryzykownych 0,53 ($p<0,0001$). Umiarkowaną pozytywną korelację z ryzykowaniem wykazuje także wytrzymałość – korelacja ze skłonnością do ryzyka 0,37 ($p<0,0001$) i z częstością zachowań ryzykownych 0,35 ($p<0,0001$). Trzecią cechą pozytywnie skorelowaną z tendencją do ryzykowania jest żwawość. Współczynnik korelacji na poziomie 0,26 ($p<0,0001$) dla skłonności do ryzyka oraz 0,22 ($p<0,0001$) dla częstości zachowań ryzykownych wskazuje na niezbyt silny, ale znaczący związek żwawości z tendencją do podejmowania ryzyka.

Tabela 2. Współczynniki korelacji między gotowością do ryzyka (TPD) i częstością zachowań ryzykownych (TZR) a cechami temperamentu – badani ogółem

Cechy temperamentu	SKŁONNOŚĆ DO RYZYKA (TPD)			CZĘSTOŚĆ ZACHOWAŃ RYZYKOWNYCH (TZR)		
	Liczoność N	Wsp. korelacji r Pearsona	p	Liczoność N	Wsp. korelacji r Pearsona	p
Żwawość (ZW)	582	0,26	.000	564	0,22	0,0001
Perseweratywność (PE)	586	-0,29	.000	567	-0,17	0,0001
Wrażliwość sensoryczna (WS)	584	0,006	n.i.	565	-0,14	0,001
Reaktywność emocjonalna (RE)	582	-0,42	.000	564	-0,28	0,0001
Wytrzymałość (WT)	582	0,37	.000	563	0,35	0,0001
Aktywność (AK)	579	0,47	.000	563	0,53	0,0001

Spśród cech temperamentu, negatywnie powiązanych z analizowanymi zmiennymi zależnymi, dosyć wysoką ujemną korelację odnotowano dla reaktywności emocjonalnej – korelacja ze skłonnością do ryzyka -0,42 ($p < 0,0001$), a z częstością zachowań ryzykownych -0,28 ($p < 0,0001$). Umiarkowanie negatywnie z tendencją do ryzykowania związana jest także perseweratywność – współczynnik korelacji -0,29 ($p < 0,0001$) dla skłonności do ryzyka i -0,17 ($p < 0,0001$) dla częstości zachowań ryzykownych. Najśłabszy związek odnotowano natomiast dla wrażliwości sensorycznej. Cecha ta była skorelowana tylko z częstością zachowań ryzykownych ($r = -0,14$, $p < 0,001$).

Porównanie związków cech temperamentu ze skłonnością do ryzyka i częstością zachowań ryzykownych u kobiet i mężczyzn

Dokonano także porównania związków skłonności do ryzyka i częstości angażowania się w zachowania ryzykowne z temperamentem u kobiet i mężczyzn (dane w Tab. 3).

Porównanie współczynników korelacji cech temperamentu ze skłonnością do ryzyka i częstością zachowań ryzykownych u kobiet i mężczyzn wskazuje, iż ogólna struktura cech temperamentu powiązanych z podejmowaniem ryzyka jest dla obu płci taka sama – pozytywne korelacje z aktywnością, żwawością i wytrzymałością oraz negatywne – z reaktywnością emocjonalną i perseweratywnością. Jedynie wrażliwość sensoryczna nie jest w ogóle powiązana ani ze skłonnością do ryzyka, ani częstością zachowań ryzykownych u mężczyzn,

a wykazuje niezbyt silną korelację z częstością zachowań ryzykownych u kobiet. Wystąpiły natomiast pewne różnice dotyczące siły związków poszczególnych cech temperamentu ze skłonnością do ryzyka i częstością zachowań ryzykownych u kobiet i mężczyzn.

Tabela 3. Współczynniki korelacji między skłonnością do ryzyka (TPD) i częstością zachowań ryzykownych (TZR) a cechami temperamentu – kobiety i mężczyźni

Cechy temperamentu	SKŁONNOŚĆ DO RYZYKA (TPD)				CZĘSTOŚĆ ZACHOWAŃ RYZYKOWNYCH (TZR)			
	Mężczyźni		Kobiety		Mężczyźni		Kobiety	
	liczebność N	Wsp. korelacji r Pearsona	liczebność N	Wsp. korelacji r Pearsona	liczebność N	Wsp. korelacji r Pearsona	liczebność N	Wsp. korelacji r Pearsona
Żwawość (ZW)	284	0,23***	298	0,21***	273	0,23***	291	0,14*
Perseweratywność (PE)	287	-0,15*	299	-0,26***	276	-0,03 n.i.	291	-0,14*
Wrażliwość sensoryczna (WS)	286	-0,07 n.i.	298	-0,06 n.i.	275	-0,04 n.i.	290	-0,16**
Reaktywność emocjonalna (RE)	285	-0,27***	297	-0,41***	274	-0,17*	290	-0,21***
Wytrzymałość (WT)	284	0,22***	298	0,34***	273	0,27***	290	0,26***
Aktywność (AK)	282	0,46***	297	0,46***	274	0,49***	289	0,56***

Zarówno u kobiet, jak i u mężczyzn, najsilniej z tendencją do ryzykowania związana jest aktywność. Wartości współczynnika korelacji dla skłonności do ryzyka wynoszą dla obu płci 0,46 ($p < 0,0001$), a dla częstości zachowań ryzykownych – 0,56 ($p < 0,0001$) w grupie kobiet i 0,49 w grupie mężczyzn ($p < 0,0001$). Niewielka różnica ujawniła się w przypadku żwawości, która trochę silniej związana jest z częstością zachowań ryzykownych u mężczyzn ($r = 0,23$, $p < 0,0001$) niż u kobiet ($r = 0,14$, $p < 0,01$), natomiast wartości współczynników korelacji dla skłonności do ryzyka są bardzo podobne – 0,23 w grupie mężczyzn i 0,21 w grupie kobiet ($p < 0,0001$). Pewna różnica ujawniła się także w przypadku wytrzymałości, która z kolei silniej powiązana jest ze skłonnością do ryzyka u kobiet ($r = 0,34$, $p < 0,0001$, a u mężczyzn – $r = 0,22$, $p < 0,0001$), natomiast wartości współczynników korelacji dla częstości zachowań ryzykownych są prawie tej samej wielkości – 0,27 w grupie mężczyzn i 0,26 w grupie kobiet ($p < 0,0001$).

Większe różnice wystąpiły natomiast w przypadku cech temperamentu skorelowanych ze skłonnością do ryzyka negatywnie – reaktywności emocjonalnej, perseweratywności i wrażliwości sensorycznej. Cechy te ogólnie silniej powiązane są ze skłonnością do ryzyka u kobiet. Największe różnice odnotowano dla reaktywności emocjonalnej. Współczynniki korelacji w grupie kobiet wynoszą: -0,41 ($p < 0,0001$) dla skłonności do ryzyka i -0,21 ($p < 0,0001$) dla częstości zachowań ryzykownych, a w grupie mężczyzn odpowiednio: -0,27 ($p < 0,0001$) i -0,17 ($p < 0,01$). W przypadku perseweratywności, współczynniki korelacji u kobiet wynoszą: -0,26 ($p < 0,0001$) dla skłonności do ryzyka i -0,14 ($p < 0,01$) dla częstości zachowań ryzykownych. U mężczyzn zaś odnotowano jedynie niezbyt silną korelację perseweratywności ze skłonnością do ryzyka ($r = -0,15$, $p < 0,01$), natomiast związek tej cechy z częstością zachowań ryzykownych okazał się nieistotny. Jeśli zaś chodzi o wrażliwość emocjonalną, cecha ta skorelowana jest niezbyt silnie z częstością zachowań ryzykownych w grupie kobiet ($r = -0,16$, $p < 0,001$), natomiast w grupie mężczyzn zależność z obiema miarami skłonności do ryzyka okazała się nieistotna.

Dyskusja wyników

Wyniki prezentowanych badań potwierdziły występowanie różnic płciowych zakresie podejmowania ryzyka. W badanej populacji ogółem mężczyźni przejawiali wyższą skłonność do ryzyka oraz deklarowali częstsze angażowanie się w ryzykowne aktywności w porównaniu z kobietami.

W interpretowaniu przyczyn różnic płciowych w skłonności do ryzyka niektórzy badacze (por. Buss, 2001, Geary, 1999, Wilson, Daly, 1985) odwołują się do wpływu czynników biologicznych, takich jak różnice hormonalne czy temperamentalne, które w szerszej perspektywie uwarunkowane są doborem naturalnym. Wobec tego założono, iż wykazanie związków skłonności do ryzyka z temperamentem i płcią może być wsparciem dla ogólnej hipotezy o ewolucyjnych korzeniach różnic płciowych w skłonności do ryzyka.

Biorąc pod uwagę wysoce stymulujący, zagrażający charakter zachowań ryzykownych w hipotezie 2 założono, iż skłonność do ryzyka wyznaczana jest przez cechy temperamentu, które wiążą się z dużymi możliwościami przetwarzania stymulacji, natomiast cechy związane z małymi możliwościami przetwarzania stymulacji wpływają na tendencję do podejmowania ryzyka hamująco. Wyniki badań własnych założenie to potwierdzają. Analiza danych potwierdziła pozytywne korelacje skłonności do ryzyka z aktywnością, wytrzymałością i żwawością (duże możliwości przetwarzania stymulacji) oraz negatywne – z reaktywnością emocjonalną i perseweratywnością (małe możliwości przetwarzania stymulacji). Jednocześnie cechą temperamentu, która wykazała najsilniejszy związek ze skłonnością do ryzyka była aktywność. Cecha ta definiowana jest jako „tendencja jednostki do podejmowania zachowań o dużej wartości stymulacyjnej lub zachowań prowadzących do osiągnięcia silnej stymulacji zewnętrznej” (Zawadzki, Strelau, 1997, s. 23). Osoby charakteryzujące się tą właściwością są bardzo aktywne zawodowo i społecznie, a także fizycznie, wykazują tendencję do podejmowania wielu różnych działań, a także skłonność do zachowań impulsywnych i ryzykownych, cechują się także dużą odpornością emocjonalną.

Odnotowany związek skłonności do ryzyka z aktywnością wskazuje więc, iż występująca u niektórych osób silna tendencja do angażowania się w różnorodne ryzykowne

przedsięwzięcia wiąże się, przynajmniej w pewnym stopniu, z wrodzoną predyspozycją do takich zachowań. Warto przy tym wspomnieć, iż aktywność mierzona kwestionariuszem FCZ-KT koreluje wysoko z cechą poszukiwania wrażeń (ponad 0,50 dla wyniku ogólnego skali SSS-V) (Zawadzki, Strelau, 1997), której związek z podejmowaniem ryzyka udokumentowany został w licznych badaniach empirycznych.

Porównanie zależności między skłonnością do ryzyka a temperamentem osobno dla badanej populacji kobiet i mężczyzn ujawniło pewne różnice w zakresie cech temperamentu związanych z tą zmienną. Jak wynika z uzyskanych danych, różnice te dotyczą przede wszystkim cech temperamentu skorelowanych z podejmowaniem ryzyka negatywnie – reaktywności emocjonalnej oraz perseweratywności.

Reaktywność emocjonalna jako cecha ogólna odnosi się głównie do negatywnych emocji (zwłaszcza lęku) i wiąże się z charakterystyką reagowania emocjonalnego w powiązaniu ze sprawnością działania. Osoby charakteryzujące się w dużym stopniu tą właściwością łatwo reagują intensywnymi emocjami, a ze względu na małą odporność emocjonalną wykazują tendencję do załamывania się w trudnych sytuacjach i obniżania poziomu wykonania różnych zadań w warunkach stresowych (Zawadzki, Strelau, 1997). Także perseweratywność wiąże się z dużą wrażliwością emocjonalną, tendencją do reagowania lękiem i napięciem emocjonalnym w sytuacjach stresowych (tamże). Uzyskane dane sugerują zatem, iż u kobiet skłonność do reagowania intensywnymi emocjami, zwłaszcza lękiem i małą odporność na silnie stymulujące zagrażające sytuacje, jakimi są zazwyczaj sytuacje ryzykowne, może osłabiać ich tendencję do ryzykowania.

Warto tu zauważyć, iż odnotowane różnice w zakresie cech temperamentu związanych ze skłonnością do ryzyka u obu płci pokrywają się w zarysie z ogólnym zróżnicowaniem w strukturze temperamentu kobiet i mężczyzn. Z badań porównawczych przeprowadzonych przez Zawadzkiego i Strelaua (1997) wynika, iż kobiety uzyskują zazwyczaj wyniki niższe w porównaniu z mężczyznami w skalach żwawości, wytrzymałości i aktywności, a wyższe wyniki – w skalach reaktywności emocjonalnej, perseweratywności oraz wrażliwości sensorycznej. Największe różnice płciowe stwierdzono przy tym dla skali reaktywności emocjonalnej – wielkości prawie jednego odchylenia standardowego w całej próbie.

Jak sugerują psychologowie ewolucyjni, zróżnicowanie to wynika z odrębnych problemów adaptacyjnych, na jakie napotykali mężczyźni i kobiety w toku ewolucji. Kobiety zajmowały się głównie rodzeniem dzieci i opieką nad nimi, wykształcone więc zostały u nich cechy psychiczne chroniące je i ich potomstwo przez podejmowaniem działań zagrażających życiu i zdrowiu, czego odbiciem jest struktura temperamentu sprzyjająca unikaniu ryzyka. U mężczyzn sukces reprodukcyjny wiązał się ze zdobyciem partnerki, a następnie zapewnieniem jej i potomstwu bezpieczeństwa oraz warunków sprzyjających przetrwaniu, co wiązało się z koniecznością zdobywania pożywienia, obroną i zdobywaniem nowych terytoriów czy walką z rywalami. Stąd ukształtowały się u nich cechy temperamentu związane z dużą aktywnością, wytrzymałością, odpornością psychiczną i fizyczną, sprzyjające podejmowaniu ryzyka.

Podsumowując wyniki zaprezentowanych badań, uzyskane rezultaty stanowią w pewnym stopniu wsparcie dla ogólnej hipotezy o ewolucyjnych korzeniach różnic płciowych w skłonności do ryzyka. Niewykluczone, iż mimo zmieniających się warunków życia, ślady tego ewolucyjnego dziedzictwa znajdują odbicie także w biologicznych mechanizmach zachowania współczesnych kobiet i mężczyzn, wobec których proces społecznego uczenia zachowań związanych z płcią może pełnić rolę wzmacniającą, lecz wtórną.

Bibliografia

- Arnett, J. (1996). Sensation seeking, aggressiveness, and adolescent reckless behavior. *Personality and Individual Differences*, 1–10.
- Buss, D.M. (2001). *Psychologia ewolucyjna*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne.
- Byrnes, J.P., Miller, D.C., Schafer, W.D. (1999). Gender Differences in Risk Taking: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin*, 125, 3, 367–383.
- Daly, M., Wilson, M. (1999). Darwinism and the Roots of Machismo. *Scientific American*, 8–14.
- Daly, M., Wilson, M. (2001). Risk-taking, Intrasexual Competition, and Homicide. *Nebraska Symposium on Motivation*, 47, 1-36.
- Geary, D.C. (1999). *The Evolution of Human Sex Differences*. Washington, DC: American Psychological Association.
- Klonowicz, T. (1992). Różnice indywidualne w spostrzeganiu zagrożeń. [w:] Tyszka, T. (Red.). *Psychologia i bezpieczeństwo pracy*. Warszawa: Instytut Psychologii PAN.
- Lightfoot, C. (1997). *The Culture of Adolescent Risk-Taking*. New York: The Guilford Press.
- Rosen, B.N., Peterson, L. (1990). Gender differences in children's outdoor play injuries: A review and an integration. *Clinical Psychology Review*, 10, 187–205.
- Sitkin, S.B., Pablo, A.L. (1992). Reconceptualizing the Determinants of Risky Behavior. *Academy of Management*, 17, 1, 9–32.
- Stawiarska-Lietzau, M. (2003). Uwarunkowania różnic płciowych w podejmowaniu zachowań ryzykownych. *Prace naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Częstochowie. Seria: Psychologia*, z. X, 247–256.
- Strelau, J. (1985). *Temperament – osobowość – działanie*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Strelau, J. (2001). *Psychologia temperamentu*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Studenski, R. (1994). Psychologiczne uwarunkowania urazowości wypadkowej dzieci i młodzieży. *Psychologia Wychowawcza*, 2, 145–157.
- Studenski, R. (1998). Praca. Wypadkowość. [w:] Szewczuk, W. (Red.). *Encyklopedia psychologii*. Warszawa: Fundacja Innowacja.
- Studenski, R. (2000). Ocena skłonności do podejmowania ryzyka jako czynnik warunkujący dobór partnera. [w:] *Psychologia. Badania i aplikacje. Tom 3: Trudności i zaburzenia w społecznym funkcjonowaniu człowieka*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Studenski, R. (2001b). Test Preferencji Decyzyjnych. Podręcznik. Katowice, [niepublikowany maszynopis].
- Studenski, R. (2002). Test Zachowań Ryzykownych. Podręcznik. Katowice, [niepublikowany maszynopis].
- Thom, B. (2003). Risk-taking behaviour in men: substance use and gender. *Health Development Agency*. http://www.hda-nline.org.uk/documents/men_at_risk_01-04-03.pdf
- Walesa, Cz. (1988). *Podejmowanie ryzyka przez dzieci i młodzież*. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.

- Wilson, M., Daly, M. (1985). Competitiveness, risk-taking, and violence: The young male syndrome. *Ethology and Sociobiology*, 6, 59–73.
- Zawadzki, B., Strelau, J. (1997). *Formalna Charakterystyka Zachowania – Kwestionariusz Temperamentu. Podręcznik*. Warszawa: Pracownia Testów Psychologicznych Polskiego Towarzystwa Psychologicznego.
- Zuckerman, M. (2000). Are you a risk taker? *Psychology Today*. Nov./Dec., 52–56.